

Emek Ekseninde AKP İktidarının Çevre ve Kent Politikaları

Aykut Çoban* Bülent Duru**

Bu yazının amacı, 2002 yılından bu yana iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin çevre ve kentleşme politikalarını sınıfsal açıdan ve emek ekseninde ele alarak çözümlemektir. Yazının temel savı, bu politikaların sermaye kesimlerinin lehine ve emekçi kesimlerin aleyhine sonuçlar doğurduğudur. Yedi yıla yayılan bir dönemde getirilen yasal ve yönetsel düzenlemelerin tümüne burada yer vermek olanağı bulunmadığından, yalnızca savlarımıza dayanak oluşturacak örnekler üzerinde durulacaktır. Bundan dolayı yazı boyunca dönemin tüzel düzenlemelerinin dökümünü yapmak yerine, merkezi ve yerel düzeyde ortaya konan politikaların sınıfsal niteliğinin ortaya çıkarılmasına ve emekçi kesimler bakımından anlamının sorgulanmasına çalışılacaktır.

1.Sınıfsal İlişkiler ve Politikalar

Küreselleşme literatürünün gelişmesiyle bir yandan çevre konularının insanlığın tümünün çıkarıyla ilgili olduğunu ileri süren görüşler yaygınlık kazanırken, bir yandan da ekolojik sorunlar, sınıfsal bağlamından uzaklaştırılarak genel olarak tüm insanları etkileyen konular biçiminde sunulmaya başlandı. Sözgelimi bu tür bir yaklaşımın temsilcilerinden Ulrich Beck'e göre, ekolojik riskler belirli yerelliklerle ya da belirli gruplarla sınırlı değildir, küreseldir; bir sınıfın etkilendiği ama diğerinin etkilenmediği bir durum da söz konusu değildir. O kadar ki, ekolojik bunalım

* Doç. Dr. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi

** Dr. AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi

insanlara olduğu kadar bitkilere, hayvanlara ve kentsel dokuya dönük de bir tehdittir; bu sorundan bazı insanlar olumsuz yönde daha fazla etkilenirken, bazıları ondan kazanç elde ediyor olabilir. Bununla birlikte, günümüzde karşılaştığımız sorunlar, er ya da geç, onu üretenleri ya da ondan kazanç elde edenleri de etkilemekte, adeta bir bumerang etkisiyle, sınıf ve ulus sistemlerini parçalamaktadır. Örneğin, bütün sınıf ve katmanlar aynı su şebekesinden su sağlar; soluduğumuz havada tüm sınıf-belirli engeller yıkılır. Bu sorunlardan korunmanın tek etkili yolu, su içmemek, nefes almamak olabilir. Bu bakımdan ekolojik risklerin yayıldığı alan ve etkilenenler için eşitleyici etkisi vardır. Yoksulluk hiyerarşıktır, ama kirlilik demokratiktir. Risk toplumları eskiden anladığımız anlamda sınıf toplumları olarak görülemez. Özel mülkiyet, hukuki bir hak olarak varlığını sürdürse bile, ekolojik bozulma ve kirlilik karşısında mülk değersizleşmektedir. Zehirli atıkların, mülkü, bir zehirli atık alanına çevirmesinde olduğu gibi, kirlilik mülkün değerini düşürmekte ve onu kullanışsız bir şeye dönüştürmektedir.¹

Görülebileceği gibi, bu görüşten yola çıkarsak, herhangi bir iktidarın çevre politikalarının, sınıfsal farklılaşmayı derinleştirmek bir yana, toplumun tüm kesimlerine hizmet edeceği sonucuna varırız.

Buna karşı ileri sürülecek bir başka yaklaşım, ekolojik sorunların, mekansal yayılımının ve sınıfsal dağılımının eşitsizlikçi yapısına vurguda bulunacaktır. Örneğin hava kirliliğinin en yoğun olduğu yerleşimler, yoksulların ve dar gelirlielerin yaşadığı mahallelerdir; kentlerin çöp alanları, gecekondu mahallelerine komşudur. Ayrıca, kapitalist bir toplumda sorundan etkilenmemeyi sağlayan olanaklara erişim araçları herkese eşit ölçüde dağılmış değildir. Kentte yaşayan bütün bireyler aynı su şebekesine bağlı olsa bile (örneğin Ankara'da), gelir düzeyi yüksek olanlar ağır metallerle kirlenmiş şebeke suyunu kullanmak zorunda değildir. Val Plumwood'un belirttiği gibi, toplumda sosyo-ekonomik olarak ayrıcalıklı olanlar, yaşadıkları yer kirlenirse başka yere taşınabilirler; yerel kaynaklar tükenirse, yeni kaynaklar sağlayabilirler; sağlıkları bozulduğunda hemen hastaneye başvurabilirler. Sorunla ilgili olarak siyasal yapıyı harekete geçirecek ve taleplerini yönelik politikalar üretilmesini sağlayacak olanaklara da sahiptirler. Genellikle bunlar, ekolojik bunalımın yarattığı sorunlardan en çok kazanan ve en az kaybeden kümelerdir. Ekolojik bozulmayı önlemek yerine, toplumda yeniden dağıtarak, bir anlamda sorumluluğu yaygınlaştırmak onların çıkarlarını daha iyi tatmin edecektir. Bunlar aynı zamanda, yaşamı sürdürmeye yarayan (temiz su, havası temiz yerleşim yerleri gibi) olanakları kolayca satın alabileceklerinden, ortak mal ve hizmetlerin sağlıklı biçimde sunulmasından en az çıkarı bulunan kümelerdir.² Örneğin, kent içi ulaşımın, gelişmiş, yaygın, güvenilir ve ucuz olması ya da kamusal kullanıma açık park, bahçe, piknik ve spor alanlarının varlığı, en çok emekçi kesimlerin yararınadır. Ortak tüketime konu olan mal ve hizmetlerin özelleştirilmesi, onları, emekçiler için erişilebilir olmaktan çıkarır.

Sorundan daha çok etkilenen emekçi kesimlerin, kentsel ve ekolojik sorunların doğru biçimde çözüme kavuşturulmasında en çok çıkarı vardır, ama çözüm üretmesi

¹ Ulrich Beck, *Risk Society: Toward a New Modernity*, London, Thousand Oaks ve New Delhi, Sage, 1992, s.13-39.

² Val Plumwood, *Environmental Culture: The Ecological Crisis of Reason*, London ve New York: Routledge, 2002, s.85-86.

beklenen politikalar, en az etkilenen sermaye kesiminin beklentilerine yanıt üretir. Bu durum, devletin kapitalist niteliğinin gereği ve doğal bir sonucudur. Kullanım değeri yerine değişim değerinden yola çıkarak doğa ile kentsel mekanın sömürsü ve sermaye sınıfının artık değeri sahiplenmesine dayalı olarak emeğin sömürsü üzerine kurulan kapitalizmde oluşturulan politikaların emekçi sınıfların değil de sermaye gruplarının çıkar ve beklentilerini karşılaması eşyanın doğası gereğidir. Ancak, bu durum, kent ve çevre politikalarının tümüyle talanı, sömürüyü ve kentsel rant üretimini işlevselleştirmeyi amaçladığı ve emeğin yararına ve doğayı koruyan herhangi bir mekanizma içermediği anlamına gelmez. Bunun nedenlerini kısaca belirtmek gerekirse, emekçi sınıfların ve kentsel ve ekolojik toplumsal hareketlerin mücadelesine bağlı olarak elde edilen çeşitli kazanımların politikalara yansımaları olacaktır. Bunun yanında, bir de, kapitalizmin işleyiş süreçlerinin zorladığı koruyucu müdahalelerden söz etmek gerekir. Devlet, bir yandan sermayenin, doğayı sömürmesine olanak tanır ve sömürüyü kolaylaştırır. Doğal kaynakların, madenlerin aranması, çıkarılması ve işlenmesi, bunun için sağlanan kolaylıklar ve özendiriciler; verimli tarım topraklarının endüstriyel üretimin gelişmesi için gözden çıkarılması; golf turizminin çevresel etkilerinin göz ardı edilmesi örneklerinde olduğu gibi. Öte yandan da, çevre politikaları, salım (emisyon) standartları, çevre vergileri, çevresel etki değerlendirmesi gibi çevreyi korumayı ve kirlenmeyi azaltmayı amaçlayan düzenlemeleri devreye sokar. Bu politikalar, kapitalizmde endüstrinin doğal kaynağı olarak görülen çevresel değerlerin aşırı kullanımına ve bozulmasına engel olmaya dönüktür. Bu türden müdahaleler olmadığında, aşırı bozulma, kaynakların tükenmesi ve kirlilik, kapitalist üretimin devamını, böylece uzun vadede sermaye birikiminin sürdürülmesini olanaksız kılacaktır.³ Benzer biçimde, kentsel politikalar ekonomik süreçlerle ilişkilidir. Bu politikalar, sermaye birikiminin sürdürülmesi bakımından, kentsel mekâna sermaye akışı ve sermayenin yeniden üretimine dönük kaynak aktarımı, kentsel rantların yaratılması ve paylaşımı, emeğin yeniden üretimi bakımından toplu tüketimin örgütlenmesi, kentsel sınıfsal mücadelenin soğutulması gibi sonuçlar ortaya çıkarır.⁴

AKP iktidarının çevre ve kentleşme politikalarını bu bağlamda ele almak gerekir. Kuşkusuz, her bir politika ilkesini, her bir düzenleyici kuralı bu çerçeveye sığdırma olanağı bulunmamakla birlikte, politikaların genel mantığının bu biçimde oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buna göre, politikalar, bir yarıyla emeğin ve doğanın sömürsünün önünü açarken, bir yarıyla da sömürsünün sürdürülmesini sağlayan koruma yastıkları oluşturur. Bu çerçeveyi bütünleyecek bir unsur daha eklemek gerekir, o da, uluslararası bir güç olarak Avrupa Birliği'nin politikaları biçimlendirici etkisidir. AB politikalarının oluşum süreci de sömürü-koruma sarkacına göre oluşur. AB'de politika ilkeleri, stratejileri, mekanizmaları ve araçları belirli bir olgunluğa erişmiştir. Böyle bir olgunluğun uzağında olan Türkiye'yi AB içinde görmek isteyen bir hükümet, katılımın gereği olarak AB düzenlemelerine benzer ya da ona uygun düzenlemeleri yürürlüğe koyacaktır. Türkiye'nin AB serüveni AKP ile başlamamıştır ama AKP hükümetleri bu konuda en istekli hükümetler olduğu için, AB'nin politikalara etkisi en çok bu dönemde ortaya çıkmıştır. Buna benzer bir durum, politikaları biçimlendiren neo-liberal modelin Türkiye'de yerleşmesinde AKP'nin

³ Bkz. J. O'Connor, *Natural Causes: Essays in Ecological Marxism*, New York ve London, The Guilford Press, 1998, s.144-157.

⁴ Bkz. H. Tarık Şengül, *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayını, 2001, s.10-33.

rolü bakımından da geçerlidir. 1980 Eylül rejimi ve peşinden ANAP iktidarıyla birlikte sermayenin sömürüsünü yoğunlaştıran ve neo-liberal modele uygun olan çevre ve kent ile ilgili yasal düzenlemeler birer birer geçirilmiş ve uygulamaya konmuştur. Sözgelimi Boğaziçi Yasası, İmar Yasası, Kıyı Yasası, Turizmi Teşvik Yasası, Orman Yasasında yapılan değişiklikler bunlardandır. Bundan dolayı, bugün uygulanan çevre politikasının temellerinin 1980’lerde atıldığını, modelin ince işçiliğinin AKP iktidarınca kotarılmış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim, Hatice Kurtuluş, neo-liberal kentsel yeniden yapılanma sürecinin de 1980’lerde başladığını, 1990’larda belirginleştiğini ve 2000’lerde hâkim modele dönüştüğünü vurgulamaktadır.⁵ Aşağıda göreceğimiz gibi, AKP, çevre ve kent politikaları bakımından neo-liberal modeli sürdüren, yerleştiren ve taçlandıran parti olmuştur.

2.AKP’nin Çevre Politikası

Merkezde ve yerel yönetimlerde yedi yıldan bu yana varlığını sürdüren AKP iktidarında, çevresel değerleri ve kentsel yaşamı ilgilendiren kararlar alınırken öncelikle ekonomik büyümeyi gerçekleştirme, sermaye birikimini sağlama ve parti tabanının isteklerine yanıt verme güdüsü ön plana çıkmıştır. Parti politikalarını yansıtan resmi metinler olan parti programı, seçim beyannamesi, hükümet programı gibi belgeler incelendiğinde de, çevrenin ve doğal varlıkların yalnızca ekonomik gelişmeyi sağlayan ve bunun için korunması gereken bir kaynak olarak algılandığı görülecektir.⁶ Sözgelimi parti programında, “*Partimiz, çevre sorunlarına hem sağlıklı bir ortam sağlanması, hem de ulusal maliyetlerin azaltılması açısından bakmaktadır.*” denilirken, Tayyip Erdoğan başkanlığında kurulan 59. hükümet programında çevre-ekonomi ilişkisi daha güçlü biçimde vurgulanmaktadır: “*Çevrenin sermaye stoku olarak ele alınması gereken hava, ısı, su, mineral ve diğerleri tüm ekonomik birimlerin faaliyetlerinin yapı ve kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bu konuda duyarlılık artırılacak...*”

Seçim Vaatleri

AKP’nin 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesinde, ‘çevre ve yaşanabilir kentler’ başlığı altında, Anayasada yer alan sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkının, partinin çevre ve kent politikalarının temeli olduğu belirtilmektedir. Politika ilkeleri olarak kullanan-kirleten öder, sürdürülebilir kalkınma, kamu-özel sektör işbirliği, çevre bilincinin yaygınlaştırılması ve katılımcılık ilkeleri sıralanmaktadır. Ancak politikanın temeli olan hak ile bu ilkeler arasında bir ilişki kurulmamıştır. İlkeler politikaya ışık tutacaktır, ama “hakkın gerçekleşmesi nasıl sağlanacaktır ya da bunu sağlayacak olan nedir?” sorusuna herhangi bir yanıt yoktur. Beyannamede 2002 yılından bu yana yürürlüğe sokulan bazı yasal düzenlemeler de anılmaktadır; ama bunlar ile politika ve onun ilkeleri arasındaki bağlantılar da kurulmuş değildir. Benzer bir durum, belirgin gibi görünen vaatler bakımından da geçerlidir. Örneğin,

⁵ Hatice Kurtuluş, “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminde Devlet, Sınıflar ve Kentsel Arazi Bağlantıları”, Ramazan Günlü (ed) *Devlet ve Sermaye’nin Yeni Biçimleri*, Ankara, Dipnot Yayınevi, 2008.

⁶ Bülent Duru, “Modern Muhafazakârlık ve Liberal Politikalar Arasında Doğal Varlıklar: AKP’nin Çevre Politikalarına Bir Bakış”, *Mülkiye*, C.30, S.252, 2006, s.300.

“Kentlerde yaşayan vatandaşlarımızın imar, konut, altyapı, ulaşım, ticaret, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, eğlence, kültür ve spor gibi temel alanlardaki hizmetlere en yüksek standartlarda, en hızlı, en rahat ve en kolay şekilde erişimini temin edeceğiz.” denmektedir. Neyin ne kadar temin edileceği belirsiz olduğu gibi (en yüksek standart, en hızlı...), bunların nasıl, hangi araç, yöntem, kaynak ve örgütlenmeyle temin edileceği de belirsizdir. Beyannameden yola çıkılarak hazırlanan 60. Hükümet Programı’nda da, icraatlar sıralanmış ve “yaptıklarımız yapacaklarımızın güvencesidir” biçiminde özetlenebilecek bir program çizilmiştir. Beyannamede belirgin kılınan bazı hedefler ise kamu-özel sektör işbirliği ilkesini yaşama geçirmeyi amaçlayan, özelleştirme uygulamaları ve özel şirketlerin çevrime sokulduğu alanlarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, *“Su ve kanalizasyon işletmeciliği başta olmak üzere çevre sektöründe, maliyetlerin düşürülmesi ve kalitesinin artırılması için, kamunun yanı sıra özel kesimin de katılımını artıracaktır”* vaadinde olduğu gibi. Yoksulluk ve yoksunluk gibi toplumsal sorunlar yanında, kentsel ve çevresel sorunlardan etkilenen ve gereken durumlarda çözümü satın alamadığı için bu etkilerden kaçma fırsatı da bulunmayan emekçi kesimlerin, çevre ve kentle ilgili hizmetlere erişimini iyileştirecek herhangi bir önlemden söz edilmediği gibi, onların mevcut durumlarını daha da kötüleştirecek “su ve kanalizasyon işletmeciliği” hedefine yer verilmiştir. Beyannamede toplu konut ve kentsel dönüşümle ilgili icraatlar, dar gelirli konut edindirilmesi ve modern kentlerin oluşumuna katkı olarak vurgulanmaktadır; bunu kentsel dönüşüm konusuna gelince ele alacağız.

Çevre Politikalarında AB Etkisi

AKP’nin merkezi yönetimde ve yerel yönetimlerde uyguladığı çevre ve kent politikalarının, AB’ye giriş sürecinin zorunlulukları ve serbest piyasa ekonomisinin zorlamaları arasında kalınan ikilemin etkilerini yansıttığını söyleyebiliriz.⁷ Buna bağlı olarak da, yaşama geçirilmeye çalışılan uygulamalar, tutarlı kapsamlı bir politikanın ürünü olmaktan çok, uluslararası gelişmelerin, ulusal dönemsel koşulların ve yerel beklentilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Aslında AKP, özellikle ilk dönemlerinde, AB’ye giriş kaygısıyla da olsa çevre konusunda çok sayıda yasal düzenlemeye imza atmıştı; hatta bu konuda, kendinden önceki bütün iktidarlardan daha başarılı olduğu da söylenebilir.⁸ Ancak aşağıda örneklerle sunduğumuz gibi, çevresel açıdan olumlu olarak değerlendirilebilecek her yasal düzenlemeye, sermayenin beklentileri ve parti tabanının baskısına yanıt

⁷ A.g.k., s.298.

⁸ AB etkisini somut olarak göstermek bakımından bugüne kadar çıkarılan yönetmeliklere değinmek gerekirse: ÇED Yönetmeliği RG 17.7.2008, S.26939 (85/337/AET sayılı ÇED Direktifi); Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği RG 06.06.2008, S.26898 (96/62/AT Sayılı Hava Kalitesi Çerçeve Direktifi ve ilgili 4 Direktif (99/30/AT, 2000/69/AT, 2002/3/AT, 2004/107/AT); Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği RG 07.03.2008, S.26809 (2002/49/EC); Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği RG 26.06.2007, S.26562 (94/62/AT sayılı Ambalaj ve Ambalaj Atıkları hakkında Direktif); Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliği RG 26.11.2005, S.26005 (76/464/AB); Tehlikeli Maddelerin Su ve Çevresinde Neden Olduğu Kirliliğin Kontrolü Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik RG 31.12.2005, S.26040 (76/464/AB); Orman Yetiştirme Materyallerinin Ticareti Yönetmeliği RG 02.02.2006, S.26068 (1999/105/EC); İçmesuyu Elde Edilen veya Elde Edilmesi Planlanan Yüzeysel Suların Kalitesine Dair Yönetmelik RG 20.11.2005, S.25999 (79/869/AB ile değişik 75/440/AB); Benzin ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği RG 11.06.2004, S.25489 (2003/17/AT ile değişik 98/70/AT).

biçiminde, bir istisna getirilerek kısa süre içinde düzenlemenin sulandırılmasına ve sistemde gediklerin açılmasına neden olunmuştur. Bu durumu aşağıdaki çizelgeden izlemek olanaklıdır.

Çizelge: AKP'nin Kent - Çevre Politikalarında Yaşadığı İkilem

AB Giriş Sürecinin Zorunlulukları	Serbest Piyasa Ekonomisinin Gerekleri
Çevre Kanunu'nda değişiklik yapılması.	Petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetlerinin ÇED kapsamı dışında tutulması.
Ceza Kanunu'nda değişiklik yapılması.	Çevre suçlarına verilecek cezaların iki yıl ertelenmesi.
Organik Tarım Kanunu'nun çıkarılması.	Denetim ve belgelendirme işlemlerinin özel sektör tüzel kişilerine devredilebilmesi.
Kıyı Kanunu'nda değişiklik yapılması. (tasarı)	Kıyı alanlarının denetimsizce ekonomik etkinliklere açılması.
Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun çıkarılması.	Tarım topraklarının işgalinin affedilmesi.
Mera Kanunu'nda değişiklik yapılması.	Meraların maden ve petrol faaliyetlerine, turizm yatırımlarına ve yerleşim yerlerine açılması.

Kaynak: Bülent Duru, "Modern Muhafazakârlık ve Liberal Politikalar Arasında Doğal Varlıklar: AKP'nin Çevre Politikalarına Bir Bakış", *Mülkiye*, C.30, S.252, 2006, s.299.

AKP iktidarı döneminde AB giriş sürecinin gerekleri doğrultusunda yapılan düzenlemelere biraz daha yakından bakmak gerekirse: Türkiye'nin *AB Müktesebatına Uyum Programı (2007-2013)* başlıklı belge, 2013'e kadar çevre başlığı altında yapılacak pek çok yasal değişikliği takvime bağlamıştır.⁹ Buna göre, AB'ye uyum çerçevesinde çıkarılması planlanan yasalardan bazıları şunlardır:

- Doğa ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu
- Biyogüvenlik Kanunu
- Çevresel Sorumluluk Hakkında Kanun
- Çevre Ajansı Kanunu
- Çerçeve Su Kanunu
- Kalıcı Organik Kirleticilere ilişkin Stockholm Sözleşmesine taraf olunması
- Yaban Hayvanların Göçmen Türlerinin Korunmasına ilişkin Bonn Sözleşmesine taraf olunması
- Bazı Tehlikeli Kimyasalların ve Pestisitlerin Uluslararası Ticaretinde Uygulanacak Ön Bildirimli Kabul Prosedürüne ilişkin Rotterdam Sözleşmesine taraf olunması

Avrupa Komisyonu'nun 5 Kasım 2008 tarihinde açıkladığı Türkiye İlerleme Raporu, çevre konusunda bazı olumlu gelişmelerin sağlandığını belirtmektedir.¹⁰ Bunlar arasında, yukarıda yer verdiğimiz yönetmelikler çerçevesinde hava kalitesinin iyileştirilmesine dönük olarak ısınmak için kullanılan bazı sıvı yakıtlardaki kükürt oranının düşürülmesi, atık yağların kontrolü ile elektrikli aletlerde kullanılan bazı tehlikeli maddelere sınırlama getirilmesi, gürültünün azaltılması, hayvanat

⁹ Bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/Muktesebat_Uyum_Programi/27_Cevre.pdf, erişim 15.10.2008.

¹⁰ http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2008.pdf, erişim 11.11.2008.

bahçelerindeki hayvanların koşullarının iyileştirilmesi gibi konular bulunmaktadır. Bununla birlikte, çevre konusunda yapılan düzenlemelerin AB'yi tatmin etmediği görülmektedir. AKP hükümeti, su ve hava kirliliğinin önlenmesi, ulusal atık yönetimi planı, doğanın korunması, endüstriyel kirliliğin ve tehlikeli kimyasalların denetimi bakımından kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştır.

3.Sermayeyi Gözeten Düzenlemeler

AKP'nin çevre ve kent konularında son dönemde gündeme getirdiği bütün yasa tasarılarının bir biçimde sermaye kesimini koruyucu hükümler barındırdığını iddia etmek abartma olmayacaktır. İster AB giriş sürecinin bir parçası olsun, ister belli bir yöre ya da konudaki çevre sorununu çözme amacıyla olsun, isterse de uluslararası bir sözleşmeden doğan yükümlülüğü yerine getirmek amacıyla olsun, hazırlanan yasa tasarılarının ya da yönetmeliklerin tümünde sermaye kesimini hoşnut etmeye yönelik hükümleri bulabilmek olanaklıdır. Bunların bir bölümüne aşağıda yer verilmektedir:

Yerel Yönetimlerde Özelleştirmenin Yaygınlaştırılması

AKP'nin uyguladığı kent ve çevre politikalarının belki de emekçi kesimi en çok ilgilendireni, yerel yönetimlerde yeniden düzenlemeye ilişkin olanıdır. Son yıllarda birbiri ardına çıkarılan yasalarla bir yandan özelleştirme uygulamaları yaygınlaştırılırken, bir yandan da yerel yönetimlerin işletmecilik ilkeleri uyarınca hizmetleri görmeleri sağlanmak istenmiştir. İçme suyu, kanalizasyon, katı atıklar gibi temel hizmet alanlarının büyük bir pazar olarak ulusal ve küresel nitelikli şirketlere sonuna kadar açılması bu yasalarla gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerden emek kesimini payına düşenin, işsizlik, sendikasızlık, toplumsal güvencesizlik olduğuna kuşku yok.

Çevre Kanunu'nun Yenilenmesi

Çevre yönetiminin temel yasası olan 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda 2006 yılında önemli bir değişiklik yapıldı.¹¹ Değişiklikle kimi çevre suçlarına ceza artışı getirildi; "sürdürülebilir kalkınma", "stratejik çevresel değerlendirme" gibi birtakım yeni kavramlar yasallık kazandı. Yasa bir bütün olarak, çevre yönetiminde yıllardan beri eksikliği duyulan konulara ilişkin kurallar getirse de, sermaye kesimini hoş tutacak bir düzenlemeye de yer verildi: Artık petrol, jeotermal kaynaklar ve maden arama faaliyetleri çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) kapsamı dışında tutulacaktır. Yasada çevre politikasının araçları olarak, pazar ekonomisinin mekanizmalarına ağırlık verildi. Buna göre, "çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirlilme bedeli alınması, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşvikler kullanılır." Pazar ekonomisinin kendisi ekolojik sorunların önemli bir kaynağı olarak görüleceğine, kirlilme "hakkı", kirlilik ticareti gibi sermaye

¹¹ 5491 sayılı Çevre Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG 13.05.2006, S.26167.

gruplarının tepkisini çekmeyen ekonomik araçlar, kurtuluş reçetesinin temel öğeleri olarak benimsenmiş oldu.

ÇED Sürecinin Kolaylaştırılması

Sermaye kesiminin en çok yakındığı çevresel konuların başında ÇED'in geldiği bilinmektedir. Genellikle bu süreç, yatırımların önünü kesen bürokratik bir engel olarak görülür. İlk ÇED yönetmeliğinin çıktığı 1993 yılından bugüne değin geçen 15 yıllık sürede ilgili yönetmeliğin tam beş kez değiştirilmesi de bu algılama ile ilgilidir.

ÇED sürecini hızlandırmak ve kolaylaştırmak için, daha önce yaklaşık 117 gün süren işlemlerin süresi 35 güne düşürülmüştü. 2003 yılındaki yönetmelik değişikliği ile "ÇED ön araştırması"na bağlı tutulan projeler için rapor hazırlama yükümlülüğü kaldırılmış, bu kapsama giren faaliyetler için yalnızca proje tanıtım dosyasının hazırlanması yeterli görülmüş ve daha önce bu küme için konulmuş olan halkın bilgilendirilmesi toplantısı da kaldırılmıştır.¹²

2008 yılı içinde yapılan son değişiklikle de, turizm ve toplu konut yatırımları için kolaylıklar getirilmiş, daha önceden ÇED yaptırma zorunluluğu bulunan, içten yanmalı motor üretimi, hava taşıtları onarım tesisleri, patlayıcı ve parlayıcı maddelerin üretim tesisleri gibi kimi tesis ve faaliyetler ÇED sürecinin dışında bırakılmıştır.¹³

Doğanın Madencilik Uğruna Tahrip Edilmesi

Maden Kanunu'nda 2004 yılında yapılan değişiklikler, madencilik sektörünün orman, kıyı, koruma alanı tanımsızın bütün alanlarda faaliyetlerini sürdürebilmesine olanak tanıma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Buna göre artık, orman alanları, koruma bölgeleri, sit alanları, su havzaları, kıyı alanları, turizm bölgeleri gibi türlü ulusal ve uluslararası düzenlemelerle koruma altına yerler madencilik faaliyetlerine açılmaktadır.¹⁴ Yeni düzenleme ile ÇED ve diğer izin işlemlerinin ilgili kuruluşlar tarafından üç ayda bitirilmesi istenmekte; petrol, jeotermal kaynak ve maden arama faaliyetleri ÇED kapsamı dışında tutulmakta; rezervlerin yüzde 10'una kadar işletilebileceği arama dönemi içinde bir koruma önlemi öngörülmemektedir. Doğanın madencilik uğruna tahrip edilmesinin son örneği Marmaris'te yaşanmaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, ilçe yüzölçümünün yüzde 52'sine kapsayan, içinde turizm, özel çevre koruma, milli park ve sit alanları barındıran ormanlık bölgede maden araması için 41 şirkete ruhsat verdi.¹⁵ Hükümet, doğayı, paraya tahvil edildiği ölçüde değerli görmektedir. Bu anlayışı, Maliye Bakanı Kemal Unakıtan, madencilik konusundaki sözleriyle özetlemiştir: "Varlık içinde yokluk çekmenin alemi yok. Servet üstünde oturuyoruz. Dışarıdan ne kadar para gelecek ona bakıyoruz."¹⁶

¹² Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, RG 16.12.2003, S.25318.

¹³ Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, RG 17.07.2008, S.26939.

¹⁴ 5177 sayılı Maden Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, RG 05.06.2004, S.25483.

¹⁵ Mustafa Sarıipek, "Meğer Marmaris Maden Kasabasıymış!", *Radikal*, 16.9.2008.

¹⁶ *Milliyet*, 28.11.2008

Çevre Suçlarının Ertelenmesi

AB'ye giriş sürecinin zorlamasıyla da olsa hükümet çevre konusundaki suçlara hapis cezası getirecek bir düzenleme hazırlamıştı. Buna göre yeni Ceza Kanunu'na¹⁷ göre, yasal düzenlemelere aykırı olarak ve çevreye zarar verecek biçimde atıkları toprağa, suya ya da havaya bırakanlar altı aydan iki yıla kadar hapis ile cezalandırılacaktı. Ancak sonradan, gelen tepkilerin etkisiyle söz konusu kuralların uygulamasını iki yıl sonraya bırakacak yeni bir düzenlemeye gidildi. Başka bir deyişle, çevreye bilerek ve isteyerek iki yıl daha onulmaz zararlar verilmesine göz yumuldu.

Orman Alanlarının, Bakir Koyların Turizme Açılması

Türkiye'nin doğal değerlerinin yıkıma uğramasında önemli yeri bulunan Turizmi Teşvik Kanunu da, AKP iktidarının sermaye lehine yeniden düzenlemeye aldığı yasalardan birini oluşturmaktadır.¹⁸ 12 Eylül döneminde çıkarılan yasa, korunması gereken orman ve kıyı alanlarında yatırımcıya arsa tahsislerini ve uygun kredileri öngörüyor, bu alanlardaki planlama yetkilerini yerel yönetimlerden alıp merkezi yönetime devrediyordu. AKP'nin bu yasaya eklemeleri şunlar oldu: 2003 yılındaki değişiklikle orman ve mera alanları turizme daha geniş biçimde açıldı; Kültür ve Turizm Bakanlığı imar ve planlamadan tek başına sorumlu kurum haline getirildi; Bakanlığa, kamu kurum ve kuruluşlarının elindeki tesis ve araziler devredilerek, gerektiğinde bölgenin tümünü tek bir yatırımcıya sunma yetkisi verildi.¹⁹ 2006 yılında çıkarılan yönetmelikle de,²⁰ yeni adıyla kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerindeki ana yatırımcılara bu alanların 75 yıllığına tahsis edilmesi olanağı getirildi.

Antalya ormanlarının golf sporu merkezine dönüştürülmesinde ve bir zamanların mavi turunun bakir koylarının kaybedilmesinde bu yasanın önemli etkisi bulunuyor. Anayasa Mahkemesi'nin, Turizmi Teşvik Kanunu'nun, ormanların turizm tesislerine tahsisine yönelik hükümlerini 2007 yılında iptal ettiğini hemen belirtmek gerekir.²¹ Ancak bu kez 2008 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile söz konusu iptal kararı aşılmak istenmiş ve yeni bir yasal düzenlemeyle ormanlar alanlarında, sağlık, spor turizmi, golf gibi etkinliklerin yer almasına tekrar izin verilmiştir.²²

Orman Köylüsünün Oy ve Ormanların Gelir Kaynağı Olarak Görülmesi

¹⁷ 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, RG 12.10.2004, S.25611.

¹⁸ 4957 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG 01.10.2003, S.25186.

¹⁹ 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun yurt savunmasında uygulanacak 27. maddesine göre.

²⁰ Kamu Taşınmazlarının Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik, RG 21.07.2006, S.26235.

²¹ AM E2006/169, K2007/55, 7.5.2007.

²² 5761 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, RG 15.05.2008, S.26877. Konu ile ilgili kapsamlı bir çalışma için bkz. Aynur Aydın Coşkun, "Orman Alanlarının Turizme Tahsisinde Durum – I", *Memleket Mevzuat*, C.3, S.36, 2008, s.3-13; Aynur Aydın Coşkun, "Orman Alanlarının Turizme Tahsisinde Durum – II", *Memleket Mevzuat*, C.4, S.37, 2008, s.4-13.

Kapsamlı ve ayrıntılı bir incelemeyi gerektiren AKP'nin orman sorununa ilişkin olarak geliştirdiği politikalar hakkında genel bir değerlendirme yaptığımızda şunları söyleyebiliriz: AKP, işbaşına geldiği günden beri orman alanlarını oy ve gelir kaynağı olarak gördüğünü ortaya koyan politikalar izlemektedir. Aslında Parti'nin bu politikadan uzaklaşması da oldukça zor görünmektedir. Çünkü parti tabanını ve destekçilerini oluşturan, yerel çıkar gruplarının, yeşil sermayenin, ulusal ve uluslararası ölçekteki şirketlerin ve orman köylülerinin, orman ve kıyı alanlarının bir biçimde ekonomiye açılmalarında çıkarları bulunmaktadır. Bundan ötürü hükümet iktidara geldiği günden beri orman alanlarının ekonomiye sunulması ve orman alanlarının satışı ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir. Burada yalnızca, 2b olarak bilenen orman niteliğini kaybetmiş yerlerin satılmasıyla bugün yoksul köylülerin elinde bulunan orman arazilerinin, zamanla büyük sermayenin elinde toplanacağı öngörüsünde bulunmayı yeterli görüyoruz.

Kıyıların Betonlaştırılması

Kıyıların doğal niteliklerinin bozularak üzerinde yol, konut, sanayi, enerji tesisi gibi yapılaşmaya gidilmesinde AKP iktidarının büyük sorumluluğu bulunuyor. Yöre halkının bütün olumsuz tepkisine ve mahkeme kararlarına karşın yapımı tamamlanan Karadeniz Sahil Yolu bu konuda verilebilecek sayısız örnekten yalnızca birisi. 2005 yılında Kıyı Kanunu'nda bir değişiklik yapılarak kıyıda "krvaziye liman" yani turistik ve ticari amaçla yapılan büyük işletmelerin kurulmasına izin verilmişti. 2006 yılında da, kıyıda yapılaşmayı artıracak bir tasarı hazırlanmış, ancak yasalaştırma olanağı bulunamamıştı. Bütün bu değişiklikler, Dubai Kuleleri, Galataport, Haydarpaşa Garı gibi projelere yasal dayanak hazırlamak amacıyla yapılmıştır.²³

Tarım Topraklarının ve Mera Alanlarının Yok Edilmesi

Türkiye, yakın yıllara değin, dünyada kendi kendisini besleyen yedi ülkeden biri olmakla övünürdü. Özal'dan sonra başlayan sanayi hamlesi ve dışa açık büyüme bu övüncün kısa sürede unutulmasına yol açtı. Bugün yaşadığımız küresel ekonomik kriz bize tarımın önemli sektörlerden biri olduğunu tekrar hatırlatmış durumda. Ancak AKP'nin bugüne değin tarım topraklarının korunması konusunda izlediği politikalar için aynı şeyi söylemek olanaklı değil. 2005'de yürürlüğe giren "Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu" ile 11 Ekim 2004 tarihinden önce, gerekli izinler alınmadan tarım dışı amaçlı kullanıma açılmış işletmeler için, işgal edilen alanın metrekaresine 5 YTL alınarak affedilmiştir. Bu düzenleme de tıpkı, doğal varlıkların ekonomik alana sınırsız biçimde açılmasını gösteren diğer pek çok örnekte olduğu gibi, bir yandan uluslararası bir şirketin (Cargill), bir yandan da partinin destekçisi yerel sermayenin baskısı ile gerçekleştirilmiştir.

AKP, tarım toprakları konusundaki tutumunu meralar konusunda da sürdürmüştür. 2004 yılında, meraların korunmasını düzenleyen 1998 tarihli yasada gerçekleştirilen değişikliklerle, mera, yaylak ve kışlak olarak kullanılan alanların maden ve petrol faaliyetleri, turizm yatırımları ve yerleşim yerleri için kullanılabilmesinin önü

²³ Bülent Duru, "Yeni Kıyı Kanunu Tasarısının Götürdükleri", *Memleket Mevzuat*, S.13, 2006, s.10-13.

açılmıştır.²⁴ Aynı yasada 2005 yılında başka bir değişiklik yapılarak imar planları içinde yerleşim yeri olarak kullanılan yerlerin Hazine adına tescillerinin yapılması, bir başka anlatımla affedilmesi sağlanmıştır.²⁵

Küresel Isınmaya Duyarsız Kalınması

İklim değişikliğinin yol açabileceği sorunlar dahil, çevre sorunlarından en çok etkilenenlerinin kaliteli çevre koşullarını satın alamayacaklar olduğunu yukarıda belirtmiştik. AKP döneminde iklim değişikliği konusundaki politikaların sermaye kesiminin beklentilerini karşılamaya dönük olarak belirlendiğini söyleyebiliriz.

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 1992 yılında imzaya açılmış ve 1994 yılında yürürlüğe girmişti. Türkiye bu Sözleşmeye, AKP iktidara geldikten kısa bir süre sonra katıldı.²⁶ Bununla birlikte, aradan geçen altı yıla karşın, Sözleşmenin eki Kyoto Protokolü'ne katılım sağlanmadı. Protokole katılım süreci 2008 yılında başladı ve TBMM'nin ilgili komisyonlarının ardından Temmuz 2008'de Genel Kurul gündemine girdi. Protokolün süresi 2012 yılında sona erecek. Bu bakımdan Türkiye, Protokole katılsa bile bunun etkili sonuç doğurması zor görünüyor. Protokolün getirdiği mekanizmalar zaten yetersizdir. Türkiye'nin Protokole katılım amacının 2012 sonrası süreçle ilgili uluslararası müzakerelerin dışında kalmama isteği olduğu söylenebilir.

Oysa Türkiye'nin küresel ısınmaya ulusal katkısı özellikle son yıllarda olumsuz bir tablo sergilemektedir. Başbakan Erdoğan'ın açıkladığı gibi, 2004 yılı rakamlarıyla kişi başına düşen sera gazı salım miktarı 4.1 ton karbondioksit eşdeğeridir. Bu rakam, OECD ülkeleri ortalama değerinin üçte biri kadardır.²⁷ Bununla birlikte, Türkiye 1990-2004 yılları arasında, 40 ülke içinde yüzde 72'lik artış oranıyla karbon salımı en hızla artan ülkedir.²⁸ Yalnızca Türkiye'nin uluslararası arenadaki konumu bakımından değil, daha önemlisi, karbon salımının yapısal dönüşümlerle azaltılmasının ülkenin yoksulları bakımından yaratacağı olumlu etkidir. Su kaynaklarındaki azalmaya bağlı olarak yaygınlaşacak salgın hastalıklardan, kuraklığın yoğunlaştıracağı tarımsal ürün fiyatlarının artmasından, kıtlık ve açlık sorunlarından en çok emekçi ve yoksul kesimlerin etkileneceği açıktır.

Yenilebilir Enerji Yerine Termik Santrallere Umut Bağlanması

AKP'nin, iklim değişikliği sorununun çözümündeki araçlardan biri olarak değerlendirilen yenilenebilir enerji konusunda da başarılı bir politika izlediği söylenemez. Ancak, önceki iktidarlardan farklı olarak AKP hükümetinin rüzgâr enerjisine ilgi duyduğu görülmektedir. Sözelimi Enerji Bakanı, rüzgâr enerjisinden

²⁴ 5178 sayılı Mera Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG 08.06.2004, S.25486.

²⁵ 5334 sayılı Mera Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG 3.5.2005, S.25804.

²⁶ BM iklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, RG 21.09.2003, Sayı 25266.

²⁷ www.ntvmsnbc.com/news/420859.asp, 25.9.2007.

²⁸ www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/10/061030_un_climate.shtml, 30.10.2006.

yararlanan ülkeler arasında ilk iki sıranın hedeflendiğini vurgulamaktadır.²⁹ Bu politika, özellikle karbon salımının azaltılması bakımından olumlu bir gelişme olarak sunulabilir. Benzer biçimde, tüm kamu kurum ve kuruluşlarında akkor flamanlı lambaların enerji tasarrufu sağlayan ampullerle değiştirilmesi için hükümetin aldığı karar da anımsanabilir.³⁰ Ancak bunların karbondioksit salımlarının azaltılması için tutarlı bir politikanın araçları olarak uygulamaya konduğunu söyleyemeyiz, çünkü AKP hükümetleri 2002 yılından bu yana küresel ısınmaya karşı kapsamlı ve bütünsel politikalar geliştirememiştir. Tam tersine salımları artıracak yönde uygulamalar görülmektedir. Bunun örneklerinden biri, var olan termik santrallere yeni üniteler eklenmesi, çok sayıda yeni termik santralin kurulmasının planlanmasıdır. Yalnızca Samsun ile Adapazarı arasında kalan bölgeye 12 adet termik santral yapılması planlanmaktadır.³¹ Türkiye genelinde 40 yeni termik santralin kurulması için hazırlık yapıldığı, çalışmaya başladığında bu santrallerin atmosfere salacağı yıllık karbondioksit miktarının 136 milyon tonu geçeceği hesaplanmaktadır.³²

Tutarlı bir politika yokluğunda, hükümetin rüzgâr enerjisine duyduğu ilgiyi de, şirketlere sağlanan yeni bir olanak olarak ele almak olasıdır. Yatırım yapan şirketler için rüzgâr enerjisi, başlı başına kârlı bir alan durumundadır. İlgili yasa gereğince, on yıl boyunca üretilen enerjinin alım garantisi vardır.³³ Aynı zamanda da, rüzgâr enerjisi sayesinde engellenen karbon salımları uluslararası alanda şirketlere satılarak ikinci bir kazanç elde edilebilecektir. Örneğin, rüzgâr enerjisi ile elektrik üreten bir şirket, faaliyete geçer geçmez bir yılda engelleyeceği 113 bin ton karbon salımının satışını gerçekleştirmiştir.³⁴ AKP hükümetinin, nükleer enerji konusunda kendinden önceki iktidarlardan daha ısrarcı olması da, karbon salımlarının azaltılması yönünde alternatif bir enerji kaynağı arayışı olarak anlaşılamaz. AKP hükümeti, Mersin-Akkuyu ve Sinop'ta yapımını planladığı nükleer santralleri, "kırk katır mı kırk satır mı?" ikilemi biçiminde, küresel ısınmaya karşı çevreye zarar vermeyen bir enerji kaynağı olarak sunma eğilimindedir. Karbondioksit salımı olan termik santrallerin alternatifi olarak görülen nükleer enerjinin çevresel ve toplumsal riskleri göz ardı edilemez. Tüm bunlar, AKP hükümetinin bütünsel bir çevre politikasının bulunmadığını gösteren örneklerdir.

4.Kentsel Alandan Yoksulların Dışlanması

AKP, çevre alanındakine benzer bir biçimde kentsel hizmetlerde de sermaye kesimini gözetken bir politika izlemiştir. AKP'li başkanların yönetimindeki belediyelerde, yoksullara, gecekonduculara dönük politikalarsa gıda yardımıyla bulunmak ve kömür dağıtmak gibi popülist taktiklerle bezenmiştir. Uygulamalar kentten kente, belediyeden belediyeye değişse de, partinin kentsel politikaları için aşağıdaki değerlendirmelerde bulunulabilir:

²⁹ *Hürriyet*, 27.7.2008, s.28.

³⁰ *Radikal*, 4.5.2008, s.16; *Hürriyet Ankara Eki*, 5.10.2008, s.5.

³¹ Murat Selçuk, 'Karadeniz'in Doğası ve Belası', *Radikal İki*, 5 Ekim 2008, s. 12.

³² Önay Yılmaz, "Tehlikeli Termik Kuşatma!", *Milliyet*, 15.12.2008.

³³ 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, RG 18.5.2005, Sayı 25819.

³⁴ *Hürriyet*, 13.7.2008, s.9; *Sabah*, 13.7.2008, s.9.

Özel Araç Sahipliğinin Özendirilmesi

AKP döneminde her ne kadar demiryolu ulaşımı için yatırım yapılmış olsa da, iktidarın ulaşımındaki övünç kaynağı 'duble yol' yatırımlarıdır. *AK Parti İktidarında Türkiye Kesintisiz Büyüyor* başlıklı parti yayınına göre, Türkiye'nin toplam bölünmüş yol uzunluğu 6,101 km iken, bu rakam AKP iktidarı döneminde 12,717'ye, bir başka deyişle iki katına ulaşmıştır.³⁵ Bir anlamda, daha önce yapılmış olan bölünmüş yoldan daha fazlası altı yıllık AKP iktidarı döneminde yapılmıştır. 22 Temmuz 2007 Seçiminden sonra kurulan 60. Hükümet Programı'nda Tayyip Erdoğan, yeni hükümetin hedefini 15 bin km olarak açıklamıştır.³⁶ Karayolu odaklı ulaşım anlayışı, ANAP döneminde geliştirilen ve Turgut Özal'ın arabanın teybine bir kaset koyup neşesini bulduğu tanıtım filmiyle akıllarda kalan otoyollardan sonra AKP döneminde bölünmüş yollarla sürdürülmektedir. Bu anlayış, çevre değerleri bakımından yıkıcı olduğu gibi, gelişme stratejisinin parçası olarak da savunulamaz. Karayolcu bir anlayış, petrolde dışa bağımlılık ve dünya petrol rezervlerinin fiziksel sınırının bulunması gerçeğini görmezden gelir. Demir ve deniz yolu yerine karayolunu, toplu taşıma yerine özel araçla ulaşımı ve böylece özel otomobil sahibi olmayı özendirir. Bu ise petrolde dışa bağımlılığı artırmakla kalmaz, kıt mali ve doğal kaynakların otomotiv sektörüne aktarılmasına yol açar. Daha önemlisi trafik, otopark, hava kirliliği, küresel ısınma gibi bir dizi sorunun yoğunlaşmasına katkıda bulunur.

Yayaların Kent Merkezinden Kaçırılması

Aynı anlayışın yerel uzantısı, büyük kentlerde alt ve üst geçitlerle kentiçi trafik sorununu çözme çabasıdır. Bir anlamda, sermaye kesiminin beklentileriyle araç sahiplerinin isteklerini yansıtan bu politikaların kentsel mekana uygulanmasıyla araç sahibi olamayanlar, yaşlılar, özürllüler ve kadınlar kent merkezinden uzaklaşmak zorunda kalmışlardır. Çarpıcı örneklerinden biri, Ankara anakent belediyesinin AKP'li yönetiminin uygulamalarında bulunabilir. Yalnızca özel araçlara dayanan yerel politikalar kentin gündelik yaşantısında, bireylerin alışkanlıklarında da önemli değişiklikler meydana getirmektedir. Kent merkezinin, araçların hızla geçip gideceği bir aktarma alanı olarak düzenlenmesi, yayaların buralardan uzaklaşmasına ve sonuç olarak kent merkezlerinin albenilerini yitirmelerine, çekim odağı niteliklerini kaybetmelerine yol açmaktadır. Kentlerimizde büyük alışverişlere gitmenin vazgeçilmez bir hafta sonu etkinliği olarak yer edinmesinde bu tür dışlayıcı politikaların rolü büyüktür. Bu tür bir etkinliğin yalnızca özel araç sahipleri ve belirli bir gelire sahip olanlar için geçerli olduğunu, yoksul kesimler için söz konusu olmadığını belirtmeye gerek yok.

Oysa, raylı sistemi yaygınlaştırmak, toplu taşımacılığı geliştirmek, çeşitlendirmek ve ucuzlatmak yerine, özel araç kullanımını ve sahipliğini özendiren bir belediyecilik uygulaması, kentlerin trafik sorununu ancak bir sonraki ışıklara kadar çözebilir. İşe gidiş ve dönüş saatlerinde, yeni yapılan alt geçitlerde tıkanan trafik, kentiçi ulaşımın nasıl bir kördüğüne döndüğünün göstergesidir. Her gün işe gidip gelmek zorunda olan emekçi kesimler, balık istifi bindikleri toplu taşıma araçlarında birkaç saat yitirirken, ulaşım sorunlarını çözmek için bir otomobil satın alma yanlısamasına itilmektedir. Toplu taşıma, rahat, güvenilir ve yurttaşın zorunluluktan değil de

³⁵ <http://www.akicraatlar.com/pdf/akicraatlar.pdf>, erişim 8.10.2008.

³⁶ <http://www.akparti.org.tr/programm.doc>, erişim 8.10.08.

tercihen kullandığı ulaşım biçimi olarak örgütlenmedikçe, özellikle büyük kentlerde karşılaşılan pek çok sorunu çözüme kavuşturmak olanaksızdır.

Gecekondu Rant Sağlanması: Kentsel Dönüşüm

AKP'nin kentsel politikalarından söz edildiğinde kentsel dönüşümün akla öncelikli olarak gelecek konulardan biri olacağına kuşku yok. İlk bakışta, yerel yönetimlerin kentin gecekondu alanlarını, çöküntü alanlarını sağlıklı ve modern konutlarla donatması olumlu bir uygulama olarak görülebilir; hatta çok sayıda kentsel dönüşüm uygulayan belediyeler başarılı olarak değerlendirilebilir. Ancak konuya kent planlaması ve emekçi, yoksul kitleler, gecekonducular açısından bakıldığında erişilen sonucun oldukça sorunlu olduğu hemen fark edilecektir. Öncelikle, kentsel dönüşümle erişilmek istenen asıl amacın buradaki yoksul kitlelerin yaşam koşullarını düzeltmek olmadığını belirtmek gerekir. Eğer temel güdü bu olsaydı, söz konusu hedefe varmak için -teknik ve mali destek sağlamak, gecekonduları iyileştirmek, gelişmenin planlı olmasını sağlamak gibi- daha kolay, daha ucuz ve burada yaşayan halk lehine sonuçlar doğuracak araçlar seçilebilirdi. Oysa gerçekleştirilen uygulamalar incelendiğinde, varılmak istenen asıl amacın yalnızca gecekondu halkının üzerinde oturduğu ve artık kent içinde kaldığı için değeri iyice artan toprakları sermaye kesimine ve yerel çıkar gruplarına aktarmak olduğu hemen anlaşılacaktır. Bir zamanlar, ekmek pişirmeye, sebze-meyve yetiştirmeye, tavuk beslemeye uygun bir bahçesi bulunan, hatta evlendiklerinde çocuklarının ailesini dahi barındırabilme potansiyeline ait bir evde oturan gecekonducular artık on-onbeş katlı bir apartman dairesinde oturulmaya razı olacaklardır. Kentsel dönüşümle uğrayan ailelerin buralarda barınamayacaklarını, yeni konutları kısa sürede başkalarına devretme eğilimine gireceklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Eskiden gecekondu bölgeleri olan ve artık kentsel dönüşümle uğramış yerlerin ne ölçüde estetik kaygılar göz önünde bulundurularak tasarlandığı da ayrı bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Eskinin yeşillikler içindeki tek katlı evlerinin mi, yoksa şimdinin tekdüze çok katlı toplu konut alanlarının mı, daha estetik durduğu sorusu yanıtlanmadan duruyor. Kısaca belirtmek gerekirse, günümüzdeki kentsel dönüşüm uygulamalarını, kentsel rantı gecekonduya yaşayan halktan sermaye kesimine aktaran, kentin plan dışı gelişmesini destekleyen, pahalı bir araç olarak değerlendirmek gerekir.

5.Halkın Taleplerinin ve Katılımının Kâğıt Üstünde Kalması

AKP hükümetleri döneminde uygulanan çevre ve kent politikalarının önemli bir bölümü halkın tepkisiyle karşılaşmaktadır. Bunun en yakın örneğini İstanbul'da Sulukule kentsel yenileme projesine dönük tepkilerde yaşadık. Uzun zamandır bölgede yerleşik olan Roman nüfusu yerinden eden bu proje, kentsel koruma, toplumsal gereksinimler ve yerel topluluğun kimliği arasında denge kurulmadığı için hem uluslararası hem de ulusal düzeyde eleştiri ve tepki gördü. Buna benzer biçimde Bergama'da, Eşme'de süren yoğun karşı çıkışlara ve mahkeme kararlarına karşın, siyanürle altın madenciliği faaliyetleri hükümetçe desteklenmekte ve izin verilmektedir. Hasankeyf'in sulara gömülmesine yol açacak Ilısu Barajı'na ilişkin

yöre halkının ve duyarlı kesimlerin gösterdiği tepki yıllardan beri bilinmektedir. Mersin ve Sinop'ta kurulması planlanan nükleer santrallere karşı, yıllardır gerek yöre halkının, gerek Nükleer Karşıtı Platform'un, gerekse toplumun değişik kesimlerinin çeşitli konferans, miting, şenlik gibi etkinlikleri, imza kampanyaları ve protesto gösterileri de içeren tepkileri olmaktadır. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen gençlerin de katılımıyla 20. buluşması Ağustos 2008'de Sinop'ta gerçekleştirilen Ekotopya Buluşması, iktidarın, polis gücünü kullandığı, baskı ve engellemeleriyle karşılaşmıştır. Nükleer enerji ve yenilenebilir enerji kaynakları konusunun ele alındığı etkinliklerde otuzdan fazla katılımcı gözaltına alınmıştır. Muğla Yatağan'da, mahkemenin ÇED raporunu iptal etmesine karşın temeli atılan çimento fabrikasına yörede yaşayan köylülerin yoğun muhalefeti söz konudur. Köylüler, ormanlık alan içinde kurulmak istenen fabrika konusunda görüşlerinin alınmadığını, valilik ve bakanlıklara verdikleri itiraz dilekçelerinin ve elde ettikleri yargı kararının da dikkate alınmadığını vurgulamaktadır.³⁷

Başbakan Tayyip Erdoğan, bir yandan hem iktidarının hem de kendisinin çevreci olduğunu savunmaktadır.³⁸ Öte yandan da, çevreci talepleri ağır suçlamalarla savuşturmak istemektedir. Başbakan, 14 Ekim 2008 tarihinde AKP grup toplantısında yaptığı konuşmada Ilısu barajına karşı çıkanları teröristlikle suçlayarak Hasankeyf'in korunması düşüncesiyle terörizm arasında bağ kurmuştur. Benzer biçimde, belediyelerin çeşitli işlem ve eylemleriyle kentsel dokuya zarar verdiği düşüncesiyle yargısal denetim yollarına başvuran mimar odalarının bu tavrını da "ideolojik" olmakla eleştirmiştir.³⁹ Yukarıdaki çözümlemeler, icraatlar ve örnekler, AKP hükümetinin, halkın kent ve çevre konularında duyarlılığını, taleplerini ve muhalefetini göz ardı ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca halkın taleplerini ortaya çıkartacak, gözetecek ve böylece katılıma olanak sağlayacak kurumsal yapı ve süreçlerin yetersiz olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, bu çerçevede, kısaca Aarhus Sözleşmesi olarak adlandırılan, Bilgiye Erişim, Karar Alma Süreçlerine Katılım ve Çevre Konularında Yargıya Başvurmaya Dair Sözleşme, 2001 yılında yürürlüğe girmiştir, ama Türkiye, AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından bu yana bu sözleşmeye taraf olmamıştır.

AKP hükümetleri döneminde halkın katılımına ilişkin bazı yasal değişiklikler yapılmıştır. Yeni Belediye Kanununda yer verilen kent konseyine pek çok ilkeyi yaşama geçirme görevi verilse de, konseyin bir yerel tartışma platformu olmasının dışında katılıma dönük bir işlevi yoktur. Benzer durum, Çevre Kanunu'nda yapılan değişiklikler için de geçerlidir. Çevrenin korunması ve bozulmasını önlenmesi konusunda bakanlık ve yerel yönetimlerin, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapacağı hükmü getirilmiştir. Ancak bunu, iktidarın çevre uygulamalarına muhalefet etmeyen kuruluşlarla işbirliği olarak ya da iktidar politikalarının sivil toplum kuruluşlarına onaylatılması olarak anlamak daha doğrudur. Çünkü yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, işbirliği şöyle dursun, halkın tepkisini açıkça ortaya koyarak karşı çıktığı çevreye olumsuz etkisi bulunan faaliyetler, ısrarla uygulamaya konmaya çalışılmaktadır. Yine Çevre Kanununda yapılan değişiklikle eklenen, 'çevre politikalarının oluşmasında katılım hakkı esastır' hükmü de kâğıt üstünde kalmaktadır. Mevzuat ve uygulama arasındaki açığı varlığını

³⁷ *Hürriyet*, 30.9.2008.

³⁸ *Hürriyet*, 25.8.2008; *Sabah*, 25.8.2008.

³⁹ *Milliyet*, 1.12.2008.

korumaktadır. AKP hükümetleri, bütünleşik, tutarlı ve katılıma dayalı bir çevre politikası geliştirememiştir.

Sonuç

Yazı boyunca ortaya konduğu üzere, AKP iktidarının 7 yıllık kent ve çevre politikaları, doğal kaynak sömürüsünün artması ve ekolojik bozulmanın yoğunlaşması (örn., orman ve maden yasalarındaki değişiklikler), üretim sürecinde kirliliğe göz yumulması (örn., çevre suçlarına verilecek cezalarla ilgili hükümlerin yürürlüğünün ertelenmesi, madencilik uygulamaları, ÇED sürecinden ayrı tutulan etkinlikler), enerji-çevre ilişkisinin bir ikilemiş gibi kabul edilip enerjiden yana tavır alınması (örn., termik santraller ve nükleer santrallerde ısrar edilmesi), yoksul yerleşim yerlerinin kentsel ranta dönüştürülmesi (kentsel dönüşüm örnekleri), kentsel toplumsal yaşamın özel tüketim ve mülk sahipliğini özendiren ve kolaylaştıran biçime büründürülmesi (örn., köprülü kavşaklar, bölünmüş yollar, olur olmaz yerlerde alışveriş merkezlerinin açılmasına izin verilmesi) yönünde olmuştur.

Merkezi düzeyde çevre ve kent konularında itici güç AB'ne girme sürecinin zorunlulukları olmuş, ancak her seferinde ulusal ve uluslararası şirketlerin ya da parti tabanının bastırmasıyla, bir biçimde sermayenin hoşuna gitmeyecek kurallardan ve uygulamalardan uzak durulmuş ya da sermayenin tepkisini çekenler olursa gereken değişikliklerin yapılması yoluna gidilmiştir. Yerel düzeyde ise AKP'li belediyeler, kentsel, çevresel, tarihsel değerlerin korunması konusunda tam bir vurdumduymazlık örneği sergilemişlerdir. Örnekleri böyle bir yazının çerçevesine sığmayacak kadar çok olan söz konusu uygulamalarda ortak yön, düzenli ve planlı bir biçimde sağlıklı bir kentsel yaşam oluşturmak yerine, yerel sermayenin ve parti içi çıkar gruplarının beklentilerini karşılamak olmuştur.

AKP iktidarı tüzel düzenlemeler, uygulamalar ve icraatları bakımından tartışılabileceği gibi, yapmadıkları bakımından da ele alınabilir. Hava, su ve toprak kirliliğinin azaltılmamış olması (en çarpıcı örneği, İstanbul'daki Dilovası sanayi bölgesi), ekolojik sorunları pazar ekonomisi mekanizmalarıyla çözme yanlısamasına kapılarak köktenci çözümlere yönelinmemiş olması, kent ve çevre politikalarına ve uygulamalarına yoksul kesimlerin katılımının sağlanmamış olması, kentiçi toplu taşıma sisteminin yaygınlaştırılmaması, kentiçi toplumsal kullanım alanlarının ve olanaklarının artırılmaması, bunlar arasında sayılabilir.

AKP'nin çevre ve kent sorunlarına ilişkin olarak izlediği politikaları diğer alanlarda ortaya koyduğu politikalarından soyutlama olanağı yoktur. İktidardaki Parti'nin, doğal varlıkların korunması ve kentsel yaşamın sürdürülmesi konusunda getirdiği yasal düzenlemeler ve gerçekleştirdiği uygulamalar, son kertede, hep sermaye kesimini kayıracı, emekçi sınıfları ve yoksul kesimleri ise dışlayıcı yönde sonuç vermiştir. AKP iktidarının yaptıkları ve yapmadıkları birlikte değerlendirildiğinde, bu iktidar döneminde emekçi kesimler lehine anlamlı bir gelişmenin sağlanmadığını görüyoruz. Toplumsal eşitsizliklere, kentsel ve çevresel adaletsizlikler eklenerek, emekçilerin sırtındaki yükler daha da artmıştır.

Ek 1: AKP Döneminde Çıkarılan Çevre ve Kent ile İlgili Kanunlar

Kanun No	Kanun Adı	RG Tarihi/Sayı
4848	Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun	29.04.2003/25093
4856	Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun	08.05.2003/25102
4898	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin Biyogüvenlik Kartagena Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	24.06.2003/25148
4915	Kara Avcılığı Kanunu	11.07.2003/25165
4990	BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	21.09.2003/25266
4999	Orman Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	18.11.2003/25321
5104	Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu	12.03.2004/25400
5178	Mera Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	08.06.2004/25486
5192	Orman Kanununda Değişiklik Yapılmasına Hakkında Kanun	03.07.2004/25511
5195	Endüstri Bölgeleri Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	01.07.2004/25509
5199	Hayvanları Koruma Kanunu	01.07.2004/25509
5216	Büyükşehir Belediyesi Kanunu	23.07. 2004/25531
5225	Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu	21.07.2004/25529
5226	Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	27.07. 2004/25535
5262	Organik Tarım Kanunu	01.12.2004/25659
5286	Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	28.01.2005/25710
5346	Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun	18.05.2005/2005
5366	Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun	05.07.2005/25866
5304	Kadastro Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	03.03.2005/25744
5302	İl Özel İdaresi Kanunu	04.03.2005/25745
5326	Kabahatler Kanunu	31.03.2005/25772
5334	Mera Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	03.05.2005/25804
5346	Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun	18.05.2005/25819
5393	Belediye Kanunu	13.07.2005/25874
5400	Milli Parklar Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	15.07.2005/25876
5403	Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu	19.07.2005/25744
5481	Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun	08.04.2006/26133
5491	Çevre Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	13.05.2006/26167
5627	Enerji Verimliliği Kanunu	01.05.2007/26510
5706	İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Hakkında Kanun	14.11.2007/26700
5761	Turizmi Teşvik Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	15.05.2008/ 26877

Ek 2: AKP Döneminde Taraf Olunan Çevre ile İlgili Uluslararası Antlaşmalar

Tarih	Yer	Adı	RG Tarihi/Sayı
01.10.1996	İzmir	Akdeniz'de Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Hareketleri ve Bertarafından Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi Protokolünün Onaylanması Hakkında Karar. (Karar Sayısı: 2004/6713)	14.01.2004/25346
		Gemilerden Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi ve Acil Durumlarda Akdeniz'in Kirilenmesine Karşı Mücadelede	20.05.2003/25113

		İşbirliği Hakkında Protokole Çekince ile Katılmamızın Onayına Dair Karar.(Karar Sayısı 2003/5584)	
		Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Örgütü ile Türkiye Arasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA) Uluslararası Sekreteryası için Ev Sahibi Ülke Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Karar. (Karar Sayısı 2003/5718)	04.07.2003/25158
		Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu ile Türkiye arasında Merkez Anlaşması'nın Onaylanması Hakkında Karar. (Karar Sayısı: 2003/5925)	07.07.2003/25192
		Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu'nun Ayrıcalık ve Bağışıklıklarına İlişkin Anlaşmanın Onaylanması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 2003/5900)	11.08.2003/25196
		Petrol Kirliliğine Karşı (1990 Tarihli) Hazırlıklı Olma, Müdahale ve İşbirliği ile ilgili Uluslararası Sözleşme ve Eklerine Katılmamızın Uygun Bulunduğuna dair Kanun.	17.06.2003/25141
15-17.09.1997	Montreal	Ozon Tabakasını İncelten Maddelere dair Montreal Protokolü'nde Yapılan Değişikliğin Onaylanmasının Uygun Bulunması Hakkında Kanun (Karar Sayısı: 2003/5900)	17.09.2003/25232
03.12.1999	Pekin	Ozon Tabakasını İncelten Maddelere dair Montreal Protokolü Değişikliğinin Onaylanması Hakkında Karar (Karar Sayısı: 2003/6077)	17.09.2003/25232
22.09.1995	Cenevre	Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşınımının ve Bertaraf Edilmesinin Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi'ne Getirilen Değişikliğin Onaylanması Hakkında Karar. (Karar Sayısı: 2003/5909)	28.07.2003/25182
29.01.2000	Montreal	Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin Biyogüvenlik Kartagena Protokolü'nün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun. (Karar Sayısı: 2003/5937)	11.08.2003/25196
18.10.1999	Strazsburg	Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin Onaylanması Hakkında Karar. (Karar Sayısı: 2003/6168)	20.10.2003/25265
20.10.2000	Floransa	Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Onaylanması Hakkında Karar. (Karar Sayısı: 2003/5908)	27.07.2003/25181
		Türkiye'nin Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Bilgi ve Gözlem Ağına Katılımı Anlaşması'nın Onayına Dair Karar. (Karar Sayısı: 2003/5325)	18.03.2002/25052

Kaynak: Nesrin Algan ve Ayşe Kaya Dünder, *Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler*, Ankara, TÜBA, 2005, s.116-128.